

Regenerar la perspectiva de gènere

Gerard Coll-Planas. Institut de Govern i Polítiques Públiques. Universitat Autònoma de Barcelona

L'anomenada perspectiva de gènere sol ser aplicada d'una forma molt restrictiva tant en la reflexió teòrica com en el disseny de les polítiques públiques. Com mostrarem a través de l'exemple de la violència de gènere, se sol utilitzar *gènere* com a sinònim de *dones*, fet que té nombroses conseqüències tant en el nivell teòric com en la definició de les mesures polítiques per combatre el sexisme.

L'objectiu de l'article és reflexionar sobre com utilitzem el concepte de gènere i els efectes que comporta una determinada construcció de la problemàtica en el cas de l'anomenada "violència de gènere". En primer lloc ens centrarem en les lleis espanyola i catalana per combatre la violència masclista. Analitzarem com conceben el gènere i plantejarem les conseqüències polítiques que se n'extreuen.

En segon lloc, a partir d'una recerca portada a terme recentment sobre homofòbia i transfòbia, proposarem una forma més oberta d'abordar el gènere i les violències que comporta la seva reproducció. En aquesta línia, apostem per abordar el gènere i les violències que comporta d'una forma més inclusiva, que ens permeti anar més enllà dels casos més extrems d'assassinats de dones a mans de les seves parelles i que ens ajudi a visibilitzar la resta de violències quotidianes que tenen la funció de reproduir les diferències i desigualtats de gènere.

El fetitxisme del "gènere"

Gènere ha esdevingut una paraula fetitxe en el llenguatge acadèmic i en el

polític. Entenem per fetitxe, seguint el Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans, l'"objecte que està associat a una força o a un ésser sobrenatural". En aquest cas, la paraula sovint s'usa per conjurar el poder sobrenatural de permetre'ns aparèixer com a políticament correctes i escapar així de l'acusació de ser androcèntrics o sexistes. Tant és així que sovint el terme s'utilitza sense gaire precisió i sense consciència de les conseqüències que es deriven de la forma com el definim i l'apliquem.

La paraula que ha aconseguit congregar aquesta "força sobrenatural" va ser encunyada pel psiquiatra Robert Stoller a principis de la dècada de 1960. El nou terme servia per indicar que hi ha aspectes de la conducta humana que diferencien homes i dones que no estan condicionats per factors biològics sinó que són configurats culturalment. La relació entre sexe i gènere ha donat lloc a un extens debat que encara està plenament vigent.

A grans trets, podem trobar tres formes de plantejar la relació entre el sexe i el gènere. En primer lloc, el determinisme biològic sosté que les nostres característiques sexuals (cromosomes, gònades, hormones, gens...) determinen la nostra identitat de gènere.¹ Mitjançant aquest tipus d'explicacions es mostren com a inevitables les diferències entre homes i dones. En establir que el sexe determina el gènere, des d'aquest paradigma se solen usar els dos termes indistintament, com a sinònims.

En segon lloc, es poden entendre els dos conceptes com a paral·lels, sense

una relació causal de l'un envers l'altre. Des d'aquesta perspectiva, es distingeix la dimensió biològica (el sexe) del comportament i els trets de la personalitat (el gènere), que es consideren una construcció social. Entendre, com fa Gayle Rubin (1986) en alguns treballs inicials, que sexe i gènere no tenen relació causal entre l'un i l'altre implica que el sexe és immutable i immanent de l'individu mentre que el gènere és variable i modificable culturalment. Se sosté, per tant, que la biologia i la cultura són dos elements diferenciats, tal i com critica Silvia Tubert:

se entiende que el sexo corresponde al plano biológico, en tanto que el género es el producto de la construcción sociocultural. El problema es que esta polaridad no hace más que reproducir la oposición naturaleza-cultura y el dualismo cuerpo-mente que han marcado al pensamiento occidental desde sus orígenes. [...] Se desconoce que es imposible distinguir en el sujeto aquello que resulta de su condición biológica y aquello que ha sido generado por su formación en el seno de un universo humano, lingüístico, cultural.
(Tubert, 2003, p. 8)

En tercer lloc, es pot considerar que el gènere és un producte social que constitueix els éssers humans en homes i do-

1. Tot i que el biologisme sol estar associat a la defensa de la supremacia masculina, com en el cas de Stephen Goldberg (1976), també trobem autors com Hellen Fisher (2000) que defensen la superioritat femenina des de postulats biològics.

nes, no només en el seu comportament i subjectivitat sinó també, en certa manera, en la dimensió física. Des d'aquesta perspectiva es qüestiona el caràcter immutable i presocial del sexe i, invertint l'argument biològic, s'afirma que el sexe és un producte del gènere (vegeu, per exemple, Nicholson, 2003). Això no significa que la cultura construeixi físicament els nostres cossos, sinó que dóna significat a les diferències físiques entre mascles i femelles, i configura els ideals normatius del cos en funció del sexe, assignant-los plaers, significats i funcions diferenciades. Una forma d'emascarar aquest procés d'atribució de significat és presentar-lo com a quelcom natural, presocial, fent així aparèixer el seu producte (la diferència entre dones i homes), com la seva causa:

lo que creemos que es una percepción directa y física, no es más que una construcción sofisticada y mítica, una "formación imaginaria" que reinterpreta rasgos físicos (en sí mismos tan neutrales como cualquier otro, pero marcados por el sistema social) por medio de la red de relaciones con que se los percibe.

(Wittig, 2006, p. 34)

Al llarg de l'article ens situarem en aquest tercer corrent, que podem anomenar construccionista. Per explicar el posicionament d'aquest corrent resulta il·lustrador el cartell que vam trobar en una botiga de llaminadures, que deia: "Atenció, vigileu que el gènere no caigui a terra".

D'una banda, el cartell de la botiga ens alerta que el gènere (és a dir, ser home o ser dona) no és quelcom natural, que puguem donar per descomptat, sinó que és una cosa que hem de mantenir, que hem de reproduir, que hem de vigilar que no ens caigui a terra. Per tant, tot i que d'entrada sembla que el gènere emergeix del nostre interior de forma espontània, requereix un esforç per part nostra. Es tracta d'un esforç per aproximar-nos a un ideal de gènere, un esforç que fem constantment i que, tot i això, no ens permet arribar mai a aquesta terra mítica d'una identitat de gènere blindada, sense fissures amenaçadores (vegeu Butler, 2001a).

De l'altra, el cartell ens diu: "vigileu". Ens alerta així que les conseqüències del fet que el gènere caigui a terra, que en fem una reproducció inadequada, són perilloses.

Abans d'acabar l'apartat és necessari fer una remarcada sobre els equívocs que es produeixen amb relació a l'ús del terme *gènere*. En gran part de la literatura sobre aquesta temàtica es produeix una substitució de *sexe* per *gènere*, així: es parla de "progenitor del gènere contrari" o de gais i lesbianes com a persones atretes pel seu mateix gènere.² Segons la psicoanalista Silvia Tubert, a través d'aquest tipus de formulacions

se elimina la potencialidad analítica de la categoría [género] para reducirla a un mero eufemismo, políticamente más correcto. El problema es que de este modo se encubren, entre otras cosas, las relacio-

nes de poder entre los sexos, como sucede cuando se habla de violencia de género en lugar de violencia de los hombres hacia las mujeres: una categoría neutra oculta la dominación masculina.

(Tubert, 2003, p. 7-8)

Un altre ús equívoc del terme *gènere* es dóna quan s'empra com a sinònim de dones, amb l'objectiu de crear una sensació d'una major seriositat acadèmica (per exemple, substituint "desigualtat de les dones" per "desigualtat de gènere"). Mitjançant aquest moviment es perd la referència del grup social oprimat, que queda invisibilitzat. Finalment, també trobem que s'ha produït una substitució de "perspectiva feminista" per "perspectiva de gènere"; d'aquesta forma "se establece un campo académico despojado de toda proyección crítica y reivindicativa de los movimientos de mujeres" (Tubert, 2003, p. 13).

Des del nostre punt de vista, s'ha d'evitar l'ús del terme *gènere* com a sinònim de dones, ja que el primer té un significat més ampli. Per exemple, un tema és la violència contra les dones i un altre seria la violència de gènere-

2. Un exemple el trobem a Sáez (2004, p. 27). Des del nostre punt de vista, si l'homosexualitat fos un tema de gènere i no de sexe de l'objecte de desig, una relació entre dos homes o dues dones en què hi hagi una diferència de rols masculí/femení podria ser considerada heterosexual, mentre que una relació entre un home femení i una dona femenina (o un home masculí i una dona masculina) podria ser considerada homosexual. En aquest punt seguim Jeffreys (1996), i ho desenvolupem més endavant.

re, que inclou la primera però també comprèn la resta de formes violentes amb què el gènere es reproduïx (com l'homofòbia i la transfòbia) i que afecten també els homes.

El cas de la violència de gènere

A continuació, ens centrarem en la concepció de la violència de gènere per tal de mostrar les conseqüències polítiques d'una determinada definició del gènere. Basarem la nostra reflexió en la legislació espanyola i catalana que es proposa combatre la violència exercida contra les dones: la Ley integral de medidas contra la violencia de género (Ley Orgánica 1/2004) i la Llei del dret de les dones a eradicar la violència masclista (Llei 5/2008). Tal com desgranarem a continuació, sostenim que ambdós textos legals presenten incoherències en l'ús dels conceptes *sexe* i *gènere*, que poden comportar una reproducció de les diferències de gènere i impliquen el perill de judicialitzar un problema social.³

En el cas de la llei espanyola, tot i que en el preàmbul es presentava com una llei que abordava la violència de gènere en conjunt, ha acabat formulant-se sobre la base del sexe de les víctimes i concentrant-se, pràcticament en exclusivitat, en les relacions de maltractament extrem en el marc de la parella.

Si analitzem el procés d'elaboració d'aquesta llei veiem que és un exemple de substitució literal de *sexe* per *gènere*. El nom de l'avantprojecte explicita

que es tracta d'una llei dedicada a combatre "la violencia ejercida sobre la mujer", o sigui, que allò rellevant és el sexe de la víctima. Aquesta denominació va ser substituïda al llarg del tràmit parlamentari per "violencia de género". Aquest canvi va implicar la modificació de "contra la mujer" per "género" en el títol i en el conjunt del text legal. Considerem que es tracta d'un canvi merament estètic, ja que el conjunt de mesures està formulat referint-se al sexe de les víctimes i els agressors en comptes del gènere.

Mentre que en aquest cas s'elabora una formulació de gènere però es dissenya una aplicació en funció del sexe, en el cas de la llei catalana es produeix, amb certs matisos, l'efecte contrari. En la llei catalana, que sí que adopta un enfocament més integral,⁴ si bé la formulació és explícitament de sexe (no es parla de "violència de gènere" sinó de "violència masclista" i s'identifica les dones com a víctimes), la inclusió de les dones transsexuals obre una escletxa a aquest plantejament. En l'article 70 s'estableix que "les transsexuals que pateixen violència masclista s'equiparen a les dones que han patit aquesta violència, als efectes dels drets establerts per aquesta llei".⁵

Aquesta inclusió suposa admetre que estar en una posició de víctima o agressor no depèn exclusivament del sexe, ja que es reconeix que una persona que ha nascut amb un cos de mascle pot adoptar una posició de víctima atribuïda a la dona. Llavors, per

què s'atura aquí el text legal? Per què no es reconeix i s'empara les víctimes d'aquest tipus de violència que mantenen relacions amb persones del seu mateix sexe? Incloure-ho implicaria reconèixer que el gènere estableix posicions de poder que no estan essencialment, inherentment vinculades al sexe; suposaria reconèixer que es tracta de posicions que s'atribueixen socialment (amb un èxit notable) a persones amb cossos de mascles i de femelles, però que no sempre es produeix aquesta correlació entre sexe i gènere. El que volem dir és que de la mateixa manera que una persona transsexual pot assumir una posició femenina tot i haver nascut mascle, una parella de persones del mateix sexe pot reproduir els rols

3. Es tracta de reflexions basades en les aportacions de María Jesús Izquierdo (1998), de les quals vam realitzar una primera aplicació a Coll-Planas *et al.* (2008).

4. La llei catalana inclou, per exemple, el tràfic i l'explotació sexuals, els matrimonis forçats, la mutilació genital femenina, la reproducció d'estereotips en els mitjans de comunicació i l'assetjament en el lloc de treball.

5. Per tal de poder gaudir dels mateixos drets que les altres dones, les transsexuals no cal que s'hagin sotmes a la reassignació sexual però han de presentar un diagnòstic psiquiàtric que manifesti que tenen disfòria de gènere (és a dir, es considera que tenen un trastorn mental que han d'acreditar) o han d'haver rebut un tractament "per acomodar-ne les característiques físiques a les que corresponen al sexe reclamat". Aquests dos criteris han estat àmpliament qüestionats per associacions trans, el primer perquè resulta patologitzador i el segon perquè essent l'hormonació l'únic tractament que compleix els requisits, rebre'l durant dos anys implica, a la pràctica, l'esterilització (vegeu Coll-Planas, 2009).

masculí/femení i, fins i tot, un home pot trobar-se en una posició de víctima en relació amb una dona que adopti una posició socialment atribuïda als homes.

Una aproximació a la violència que adoptés una perspectiva de gènere, des del nostre punt de vista, s'ocuparia de combatre la relació de dominació que estableix rols i posicions de poder. Uns rols que s'han assignat als dos sexes però que la pluralitat de formes d'identificació ens mostra que el mandat social no sempre reïx. Aquesta aproximació permet incorporar aquelles violències que, associades a les posicions de gènere, es produeixen en un sentit contrari al majoritari (de la dona cap a l'home) o entre parelles del mateix sexe. Ahora, no implica afirmar que homes i dones siguin agressors i víctimes de la violència a parts iguals, la realitat deixa clar que no és així, però té l'avantatge de no reificar⁶ la posició de dones i homes, ja que no els assigna una posició fixa en la dicotomia agressor/víctima.

Per tal de fomentar la crítica al biaix heterosexista d'ambdues lleis, poden resultar interessants les aportacions de l'autora feminista Sheila Jeffreys (1996). Segons ella, la majoria de relacions de parella entre dues dones i entre dos homes segueixen la mateixa dinàmica que les formades per persones de diferent sexe. En aquest sentit, segons Jeffreys, el que cal combatre és una forma de relacionar-se basada en l'erotització de la desigualtat, el que

ella anomena “desig heterosexual”. Aquest és hegemònic no només en les relacions entre persones de diferent sexe sinó també entre lesbianes i gais. El que cal, argumenta, és construir un “desig homosexual”, basat en la connexió eròtica de la igualtat en parelles formades per dos homes, dues dones o un home i una dona.

Des d'aquesta perspectiva, cal posar l'accent en combatre un tipus de relació que suposa la dominació i subordinació de la persona situada en una posició femenina. I, per tant, resulta inexcusable l'exclusió de les relacions de maltractament que es produeixen en relacions gais i lèsbiques, que participen de la mateixa lògica de dominació i supremacia del principi masculí.

En segon lloc, i amb diferents graus en funció de si parlem de la llei espanyola o catalana, ambdues poden caure en el perill d'essencialitzar l'associació de “dona” amb “víctima”. Això es deu al fet que les dues identifiquen els actors en funció del sexe i no de la posició en una relació de dominació. Sobre la base d'aquesta associació dona/víctima i home/agressor es construeix la cadena de dicotomies següent:

Cal reconèixer que l'associació de la dona amb la passivitat és més matisada en el cas de la llei catalana, que en l'article 9 recull la necessitat de “presentar les dones que han patit violència masclista com a persones que han pogut activar els recursos propis i superar les situacions de violència”. De totes formes, tampoc no contempla

la possibilitat que l'home estigui en la posició de víctima (de la seva parella, sigui dona o home) ni que la dona estigui en una posició d'agressora (en el context d'una relació homosexual o heterosexual, o fins i tot de les persones de qui té cura), contribuint a reproduir l'associació dona/víctima.

En el cas de les dues lleis, a més, la dona/víctima és situada en el marc de la passivitat, mentre que l'home/agressor és entès com un ésser actiu. Les dones es retraten com a exclusivament receptores, com les qui pateixen o reben les conseqüències d'aquesta forma de violència que neix del masclisme. Això és el que es desprèn de la definició de “violència masclista” de la llei catalana:

la violència que s'exerceix contra les dones com a manifestació de la discriminació i de la situació de desigualtat en el marc d'un sistema de relacions de poder dels homes sobre les dones i que, produïda per mitjans físics, econòmics o psicològics, incloses les amenaces, les intimidacions i les coaccions, tingui com a resultat un dany o un patiment físic, sexual o psicològic.

(Llei del dret de les dones a eradicar la violència masclista, Títol 1, article 3)

D'aquesta lògica, se'n segueix que les dones són les úniques que reben els efectes negatius del sexisme i que es

6. La reificació és un procés pel qual el que és una construcció social es presenta com a quelcom natural i immodificable.

limiten a rebre'ls passivament, sense contribuir en la seva reproducció. No es té en compte, doncs, el paper actiu de les dones en la reproducció de les condicions de la seva opressió:

Las mujeres, como cualquier otro grupo oprimido, sostienen [la opresión] con su conducta y aspiraciones, y como parte fundamental de ellas, en sus prácticas sexuales. Es precisamente la participación del oprimido en su opresión la que hace tan estables los sistemas de dominación. (Izquierdo, 2001, p. 29)

Al mateix temps es neguen, d'una banda, els costos, els danys i el patiment que genera el sexisme en els homes. De l'altra, se'ls nega la dimensió passiva (que són, en part, producte d'una estructura social que els configura) i se'n sobredimensiona la dimensió activa en la reproducció del sexisme en general, i en les relacions de maltractament en particular. Per exemple, es descriu que les dones són objecte d'aquest tipus de violència "por ser consideradas, por sus agresores, carentes de los derechos mínimos de libertad, respeto y capacidad de decisión" (Ley Orgánica 1/2004, preámbulo). D'aquesta forma s'atribueix una agència completa a l'home

agressor, que es considera que actua des del pla conscient. Es desconeix així que, com les dones, són en part fruit d'una estructura social que els ha configurat unes expectatives, una forma de relacionar-se, d'expressar les emocions... En definitiva, per contraintuïtiu que pugui semblar, sostenim que els homes agressors també són en part víctimes del sistema de gènere. Naturalment, això no implica en absolut que no hagin de ser considerats responsables, legalment i moralment, davant d'una agressió, però entendre les seves accions en el marc de l'estructura social ens pot ajudar a comprendre el fenomen.

D'aquest esquema conceptual subjacent al text legal, se'n deriven conseqüències polítiques clau, com la col·locació de la dona en la posició de víctima passiva:

se atribuye el monopolio de la violencia a una de las dos partes, al hombre, condensándose la pasividad en la mujer. La respuesta es armar un brazo vengador, que castigue al agresor y defienda a la víctima, no se trata de sacar a la mujer de su posición, se trata, sobre todo, de vengarse. Los hombres defienden a las mujeres de los hombres, en todo caso las mujeres continúan dependiendo de los hombres, y

cuánto más agredidas, más los necesitamos para que nos defiendan.

(Izquierdo, 1998, p. 66)

Alhora, l'atribució d'un caràcter actiu o passiu està relacionada amb el grau de responsabilitat que se suposa a dones i a homes. La responsabilitat és directament proporcional al punt fins al qual la persona ha escollit portar a terme una acció determinada. L'efecte és que en col·locar les dones en una posició de passivitat, se les buida de responsabilitat tant en la reproducció del sexisme com en el manteniment de relacions abusives i degradants. En canvi, l'home apareix com a responsable tant del manteniment com de la superació del sexisme.

Es tracta, a més, d'una aproximació maniquea, que caricaturitza agressors i víctimes i ens impedeix veure fins a quin punt ambdues parts són en alguna mesura actives i passives, agressores i víctimes i tenen algun grau de responsabilitat en les relacions que mantenen. En fixar el binomi dona/víctima, mesures per combatre el sexisme com aquestes lleis, paradoxalment, poden contribuir a reproduir la vinculació sexe/gènere i a fomentar els estereotips de la masculinitat i la feminitat, lligats en gran part a la dicotomia activitat/passivitat.

En tercer lloc, cal tenir en compte que aquestes lleis són fruit d'un context social i polític que ha conduït a la judicialització del problema dels maltractaments i assassinats de dones a

Taula 1. Cadena de dicotomies associades a homes i dones

	Posició en la relació de violència	Atribució de capacitat d'actuació	Atribució de responsabilitat
Home	Agressor	Actiu	Responsable
Dona	Víctima	Passiva	No responsable

Font: elaboració pròpia.

mans de les seves parelles o exparelles. D'una banda, la judicialització implica individualitzar el problema, és a dir, abordar-lo des dels casos concrets i sense reconèixer com les estructures socials ens configuren i fins a cert punt delimiten la nostra capacitat d'acció. De l'altra, contribueix a fer que es visibilitzin només els casos extrems de maltractament, de manera que s'amaga que són tan sols la punta de l'iceberg: els casos extrems no són l'excepció sinó la dinàmica dominant de relacionar-nos, els homes i les dones, portada a un extrem hiperbòlic. El problema, per tant, no serien els casos extrems sinó la forma dominant de construir la masculinitat i la feminitat. Finalment, el fet que els casos extrems de maltractament en les parelles monopolitzin l'atenció de l'anomenada violència de gènere té l'efecte de desvincular-ho d'altres fenòmens amb la mateixa arrel com ara l'homofòbia i la transfòbia.

Tenim un grapat de reptes damunt la taula: abordar les necessitats específiques sense desvincular-les de la problemàtica de conjunt; preocupar-se pels casos més urgents i visibilitzar que l'arrel del problema són les dinàmiques de fons; i buscar respostes per a les dones víctimes de la violència que, en comptes de reforçar-ne la passivitat, les empoderin.

Homofòbia i transfòbia com a violència de gènere

Com ja hem apuntat anteriorment, des del nostre punt de vista el concepte de

“violència de gènere” va molt més enllà de les relacions de maltractament en el si de la parella i hauria d'incloure també totes les formes en què la diferència de gènere és reproduïda de forma violenta, com ara l'homofòbia i la transfòbia.

Al llarg d'una recerca portada a terme recentment sobre les estratègies i les propostes dels joves gais, lesbianes i trans en un entorn homofòbic i transfòbic (Coll-Planas, Bustamante i Missé, 2009)⁷ se'ns ha fet palès que hem d'entendre l'homofòbia i la transfòbia com a formes per assegurar la reproducció del sistema binari de gènere. Després d'analitzar com es concreten, en la vida quotidiana, aquestes dues formes d'opressió, considerem que no s'han d'abordar com a elements que afecten exclusivament gais, lesbianes i trans. De fet, resulta més explicatiu entendre els atacs i les discriminacions que rep aquest col·lectiu com a formes de reproducció de la diferència de gènere que afecten el conjunt de la població.

En aquesta línia, definim l'homofòbia com una forma d'opressió que castiga les persones que no se senten atretes exclusivament per l'altre sexe, i que promou, així, la reproducció de la complementarietat d'allò femení i allò masculí. La transfòbia, per la seva banda, vetlla pel manteniment de la correspondència entre sexe i gènere, en castigar aquelles persones amb un cos de mascle que presenten trets associats a la feminitat i aquelles persones amb cos de femella amb trets mas-

culins. La transfòbia no actua només sobre les persones pròpiament trans sinó que s'activa davant de qualsevol home amb un comportament femení (o d'una dona amb un comportament masculí), i al marge de la seva orientació sexual.

A partir d'aquesta base, considerem que el model de gènere normatiu té tres eixos: el sexe, el gènere i l'orientació sexual, tal i com recollim a la taula 2. En primer lloc, el sexe ens distingeix en funció estrictament dels nostres cossos entre mascles i femelles, exclouent les persones intersexuals, abans anomenades hermafrodites, que queden fora d'aquesta classificació.

En segon lloc, la dimensió del gènere ens distingeix entre homes i dones, i crea la ficció d'estar arrelada en la constitució biològica (hormones, genitals, cromosomes...), és a dir, en el sexe. Es pressuposa, doncs, que la feminitat està assentada en característiques essencials relacionades amb tenir un cos de femella, i que del cos de mascle sorgeix sentir-se i actuar com a home. D'aquesta assumpció es deriva l'exclusió de les persones trans, ja que tenint un cos de femella, se senten homes o tenint un cos de mascle, se senten dones.

7. La recerca tenia com a objectiu conèixer les estratègies dels joves trans, gais i lesbianes a l'hora de revelar la seva identitat de gènere i orientació sexual, de construir la seva identitat i de respondre a la transfòbia i l'homofòbia. El treball de camp es va basar en 16 entrevistes, l'anàlisi de 2.374 missatges de fòrums d'Internet i 4 grups de discussió.

Taula 2. Dimensions del gènere normatiu i exclusions que genera

Dimensions	Valors	Exclusions
Sexe	Masclle / femella	Intersexuals
Gènere	Home / dona	Trans
Orientació sexual	Complementarietat masculí /femení	Lesbianes, gais i bisexuals

Font: elaboració pròpia.

El tercer eix de la definició del gènere normatiu és l'orientació sexual, que fixa el criteri de complementarietat dels principis masculí i femení, és a dir, estableix l'hegemonia de l'heterosexualitat. En aquest cas, els exclosos són lesbianes, gais i bisexuals.

El segon element de la recerca que ens sembla rellevant en la línia del que hem plantejat anteriorment en relació amb els maltractaments, és que les agressions homofòbiques i transfòbiques són habitualment portades a terme per persones que necessiten reafirmar la seva masculinitat o feminitat. Això és especialment clar en l'adolescència, en què els nois es reforcen com a homes diferenciant-se (més o menys agressivament) de l'univers femení i del "marica", conceptualitzat com l'home feminitzat.

Això implica dos paral·lelismes en relació amb el que hem plantejat en el darrer apartat. D'una banda, que aquesta forma de violència no ha de ser explicada com a quelcom excepcional sinó que cal entendre-la com una expressió més accentuada de la dinàmica habitual de la construcció del gènere. D'altra banda, també en aquest cas apostem per entendre que l'agressor és, en part, producte de l'estructura social:

La persona que amenaza a otra con violencia parte de la angustiosa y rígida creencia de que el sentido de mundo y el sentido de una misma será radicalmente socavado si se permite que un ser como ése, incategorizable, pueda vivir dentro del mundo social. La negación de ese cuerpo a través de la violencia es un intento de restablecer el orden, de renovar el mundo social basándose en un género inteligible. (Butler, 2001b, p. 20)

Tant en aquest cas, com en el dels maltractaments i assassinats de dones, el fet d'entendre que fins a cert punt l'agressor també és víctima del sexisme no implica disminuir la consideració sobre la seva responsabilitat, però ens pot permetre anar més enllà de les caricaturitzacions i dels maniqueïsmes per poder entendre d'una forma més complexa quines són les arrels de la violència de gènere i com les podem combatre.

Apunts finals

Sabem per experiència que els dos fils argumentals principals de l'article poden generar certa controvèrsia. En primer lloc, la proposta d'entendre el gènere i la violència que comporta

la seva reproducció d'una forma més inclusiva sol ser rebut amb reticència, entre altres, per les dones que han estat reclamant, des del feminisme, unes polítiques que es dediquin específicament a combatre la desigualtat de les dones. La proposta pot ser vista, per tant, com una intrusió en una espècie de vedat privat. En tot cas, no ens sembla que la lògica d'abordar per separat fenòmens tan estretament vinculats contribueixi a la clarificació conceptual i no permet que les diferents iniciatives sumin en comptes de restar. A més, treballar les problemàtiques relatives al gènere d'una forma integrada no exclou la conveniència d'elaborar polítiques destinades específicament a determinats grups socials, siguin les dones o les persones trans, i reconèixer que tenen necessitats pròpies.

En segon lloc, també sol crear rebuig la crida a trencar amb la passivitat atribuïda a les dones en general i a les víctimes de maltractaments en particular, i a entendre la passivitat en els homes, o sigui, a admetre que també ells són en part producte d'un determinat ordre social. Però ens sembla indispensable plantejar aquest debat per tal de poder avançar en la construcció de subjectes més responsables de les seves accions i que es facin càrrec de les conseqüències que se'n deriven. 🔑

Referències bibliogràfiques

- BUTLER, Judith (2001a). *Mecanismos psíquicos del poder. Teorías sobre la sujeción*. Madrid: Cátedra.
- (2001b). “La cuestión de la transformación social”. A: Elisabeth BECK-GERNSHEIM, Judith BUTLER i Lidia PUIGVERT. *Mujeres y transformaciones sociales*. Barcelona: El Roure.
- COLL-PLANAS, Gerard (2009). “La voluntad y el deseo. Construcciones discursivas del género y la sexualidad. El caso de trans, gays y lesbianas”. Tesis doctoral, Departament de Sociologia, Universitat Autònoma de Barcelona.
- COLL-PLANAS, Gerard; BUSTAMANTE, Gemma; MISSÉ, Miquel (2009). *Transitant per les fronteres del gènere. Estratègies, trajectòries i aportacions de joves trans, lesbianes i gais*. Barcelona: Observatori Català de la Joventut. <http://www.gencat.cat/joventut/estudis25>
- COLL-PLANAS, Gerard; GARCÍA-ROMERAL, Gloria; MAÑAS, Carmen; NAVARRO-VARAS, Lara (2008). “Cuestiones sin resolver en la Ley integral de medidas contra la violencia de género: las distinciones entre sexo y género, y entre violencia y agresión”. *Papers de Sociologia*, núm. 87, p. 187-204.
- FISHER, Helen (2000). *El primer sexo. Las capacidades innatas de las mujeres y cómo están cambiando el mundo*. Madrid: Taurus.
- GOLDBERG, Steven (1976). *La inevitabilidad del patriarcado*. Madrid: Alianza.
- IZQUIERDO, María Jesús (1998). “Los órdenes de la violencia: especie, sexo y género”. A: Vicenç FISAS (ed.). *El sexo de la violencia. Género y cultura de la violencia*. Barcelona: Icaria.
- (2001). *Sin vuelta de hoja. Sexismo: poder, placer y trabajo*. Barcelona: Edicions Bellaterra.
- JEFFREYS, Sheila (1996). *La herejía lesbiana. Una perspectiva feminista de la revolución sexual lesbiana*. Madrid: Cátedra.
- NICHOLSON, Linda (2003). “La interpretación del concepto de género”. A: Silvia TUBERT (ed.). *Del sexo al género. Los equívocos de un concepto*. Madrid: Cátedra.
- RUBIN, Gayle (1986). “El tráfico de mujeres: notas sobre la ‘economía política’ del sexo”. *Nueva Antropología*, núm. VIII (30), p. 95-145.
- SÁEZ, Javier (2004). *Teoría Queer y psicoanálisis*. Madrid: Síntesis.
- TUBERT, Silvia (2003). “La crisis del concepto de género”. A: Silvia TUBERT (ed.). *Del sexo al género. Los equívocos de un concepto*. Madrid: Cátedra.
- WITTING, Monique (2006). “No se nace mujer”. A: Monique WITTING. *El pensamiento heterosexual y otros ensayos*. Madrid: Egales.